

MUHAMMED SİDDİK EFENDİ'NİN
ESFÂR-I ERBA'A HAKKINDA YAZDIKLARI RİSÂLE
MUHAMMAD SİDDİK EFENDİ
WRITING ABOUT ESFÂR-I ERBA'A IS LEAFLET (RISALA)

MEHRALİ CALP

Doç. Dr. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü
Assoc. Prof. Dr. Ağrı İbrahim Çeçen University, Faculty of Education, Turkish Education Department
mcalp@agri.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-2261-4893>

MÜZAHİR KILIÇ

Dr. Öğr. Üyesi Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü
Assist. Prof. Dr. Ağrı İbrahim Çeçen University, Faculty of Education, Turkish Education Department
mkilic@agri.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0003-3167-2099>

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - Journal of Turkish Researches Institute
TAED-65, Mayıs - May 2019 Erzurum
ISSN-1300-9052

Makale Türü-Article Types : Araştırma Makalesi-Research Article
Çeliş Tarihi-Received Date : 14.07.2018
Kabul Tarihi-Accepted Date : 20.03.2019
Sayfa-Pages : 101-120

 <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat3988>

www.turkiyatjournal.com
<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

This article was checked by

 iThenticate

MUHAMMED SİDDİK EFENDİ'NİN
ESFÂR-I ERBA'A HAKKINDA YAZDIKLARI RİSÂLE
MUHAMMAD SİDDİK EFENDİ
WRITING ABOUT ESFÂR-I ERBA'A IS LEAFLET (RISALA)

MEHRAİLİ CALP-MÜZAHİR KILIÇ

Öz

Bu çalışmanın konusu, Muhammed Sıddık Efendi'nin Esfâr-ı Erba'a hakkında yazdıkları risaledir. Esfâr-ı erba'a tasavvufta dört yol demektir. İlk yol seyr ile'llâh derecesidir. Eserde diğer üç yol hakkında da bilgi verildikten sonra, Allah'a ulaşmanın keyfiyeti üzerinde durulur. Allah'a yönelmenin üç yolundan söz edilir. Yollardan ilki: "lâ ilahe illallah"ı tekrar etmektir. İkinci yol murakabedir. Üçüncü yol mürşid-i kâmile uyma ve bağlanmadır.

Eser, taşbaskı matbu, nesih yazı ile yazılmış olup metinde birçok yerde hareke kullanılmıştır. Metin, dil yönünden Arapça, Farsça ve Türkçe dil kuralları bakımından oldukça sağlam bir anlatıma sahiptir. Ancak çok az da olsa, farklı kullanımlara sahip kelime ve terimler bulunmaktadır. Eserde yer yer secili anlatımlara da rastlanmaktadır.

Bu çalışmada incelenen metin dinî-tasavvufî konulu öğretici bir metindir. Bu metin nesir ve nazım karışımı anlatım biçimiyle kaleme alınmıştır. Metne hâkim olan tasavvuf anlayışı ele alındı ve terimler açıklandı. Bunlar, dipnotlar şeklinde açıklandı. Metnin dil ve anlatım bakımından özgün yönlerine dikkat çekildi ve örnekler verildi. Giriş bölümünde metnin yapısı, metnin ana düşüncesi, eserin önemi, eserin dili içerik ve eserin yazarı hakkında bilgi verildi.

Anahtar Kelimeler: Esfâr-ı erba'a, vahdet, kalp, fena, fark, cem'

Abstract

The subject of this study is the leaflet (risale) that Muhammad Siddiq Efendi's wrote about Esfâr-i Erba'a. Esfâr-i erbaa refers to four ways in mysticism. The first road is ile'llah level. After the information about the other ways in the work is given, the focus is on the direction of Allah. There are three ways of orientation (referring) to God. The initial from the road is to repeat "lâ ilahe illallah". The second way is the audit. The third way is not to follow the path and to connect of mature mentor.

The work is written in lithograph, printed in nesih text. In many places the movement was used. The text has a very strong narrative in terms of language, Arabic, Persian and Turkish language. However, if very few, there are words and terms with different uses. There are also some well-chosen narratives in the work.

The text examined in this study is an informative text on religious-sufism. This text is written in a narrative form of prose and verse mix. The focus was on the explanation of the terms with the sense of mysticism, the dominant principle. These are disclosed in footnotes. Attention was drawn to the original aspects of the text in terms of language and expression and examples were given. In the introductory section, information was given about the structure of the text, the main thought of the text, the importance of the work, the content of the work, and the writer's essay.

Key Words: Esfar-i erba'a, wahdat (unity), heart, nothingness, difference, cem' (gathering)

Giriş

Her metin, az çok, yazıldığı dönemin sosyal, kültürel, ekonomik ve sanat anlayışının etkisinde kalır ve bunlardan beslenerek olgunlaşır. Bir metinde, metnin yazıldığı dönemin özellikleri metne sindirilmiş bir şekilde yer alır. Bu özellikler metinle bütünleşir.

İnsanlık tarihinin bir dönemine damgasını vurmuş olan Osmanlı'nın kültürel mirasına ait bilgileri tespit etmek ve değerlendirmek, bugün içinde bulunduğumuz Türk toplumunun sahip olduğu tarihsel değerlerin gün yüzüne çıkarılması bakımından oldukça önemlidir. Tarihî süreçte Osmanlı'nın düşünce ve kültür hayatını şekillendiren olgular arasında tasavvufî hayat ve buna bağlı olarak tasavvufî şiir veya diğer bir deyişle tekke şiiri önemli bir yer tutmaktadır. (Kılıç, 2004).

Duygu ve düşüncelerimizi söz veya yazıyla dinleyici veya okuyucuya aktarma işine “anlatım” denir. Bunun iki yolu vardır: (1) nesir, (2) nazım. Nesir, dilimize Arapçadan gelme bir kelimedir ve “saçmak, dağıtmak” anlamındadır. Dil bilgisi kurallarına aykırı olmamak şartıyla, bir ölçü ve kafiye endişesi taşımadan konuşur gibi düz yazılan anlatımlara verilen addır. Nesirle yazılmış yazılara mensur dendiği gibi, nesir alanında sivrilmiş kimselere de nâsir adı verilir. Muhammed Sıddik Efendinin kaleme aldığı Esfâr-ı Erba'a adlı bu risâle nesir-nazım karışımı olup nesir ağırlıklı bir metindir. İçerik, dil ve üslup bakımından öğretici nesir niteliğini taşımaktadır.

Öğretici nesir, anlatım bakımından tarih nesrine benzer. Ancak amacı yalnızca bilgi vermek olduğundan tarih nesrinden daha gerçekçi ve sanat yönünden daha gösterişsizdir. Bu nesir türünde eserlerin açık ve anlaşılır bir dille yazılmasına önem verilir. Öğretici nesrin başında din konuları gelir. Onu tıp, eğitim, ahlâk, hukuk vb. konular takip eder.

Metnin Yapısı (Planı)

Bu eser, Süleymaniye Kütüphanesi Tekkeler-Murad No 203, 138-143 sayfaları arasında yer almaktadır. Ayrıca, “Tercüme-i Muhtasarü'l-velâye / (Ebu Abd-Allah Muhammed en-Nakşibendî es-Semerkandî).” Menkıbe-i evliya fi ahval-i Rızaiyye / Ahmed Nühzed. “Şerh-i gazel-i Mevlâna Abdurrahman Câmî / (Camî Nûr ed-din Abd er-Rahman b. Ahmed); şerh eden: Mehmed Ali Edirnevî Arapzâde. “Esfâr-ı erbaa / Mehmed Sıddik. “Makâlât-ı Sıddikiye/Ömer Fâik.” Adıyla Milli Kütüphane, Nadir eserler 06 Mil EHT A 701, [İstanbul]: Tabhane-i Âmire Litografya Destgâhı, 1272 [1856]. numarada kayıtlıdır.

Bu çalışmada ele alınan metin dinî-tasavvufî konulu öğretici bir metin olup nesir ve nazım karışımı anlatım biçimiyle kaleme alınmıştır. Metnin yapısı, kendi içinde anlam bütünlüğü olan anlatım birimlerinin bir düzene bağlı olarak birleşmesi sonucu oluşmuştur. Metin, iki ana bölüm ile derkenardan oluşmaktadır. Metin toplam 3 varaktan ibarettir. İlkini (varak 1-a) sağ üst yanında derkenar, metinden önce müellifin müridi Zihni Ömer tarafından kaleme alınan ve risaleyi tanıtan bölüm (varak 1-a, b) ile müellife ait asıl metindir. (varak 1- b, varak 2-a, b, varak 3-a, b)

1. Bölüm

Bu bölüm oldukça kısadır. Burada risale, Zihnî Ömer tarafından aşağıdaki şekilde tanıtılmaktadır:

Derkenar:

*Neccâr-zâde el-Hâc Mustafa Rızâüddin Efendi¹ Hazretlerinin mahdûm-ı kerâmet-mevsûmları el-Hâc Hâce Muhammed Sıddık Efendi Hazretlerinin **esfâr-ı erba'a**² hakkında keşîde-i silkü'l-'ulâ tahrîr buyurdıkları risâle-i nefsiyyeleridir.*

2. Bölüm

Zihnî Ömer tarafından kaleme alınan ikinci bölüm besmeleyle başlamaktadır. Bunu hamdele ve mesnevi nazım şeklindeki methiye izler. Mensur ve manzum hamdele ve medhiyeyi salvele izlemektedir. Eserde övgü ve sitayiş Dört Halife, 'Aşere-i Mübeşşere ve diğer Ensâr ve Muhâcîrîn olan Ashâb-ı Kirâm hazretleri için de sürdürülmektedir.

Mesnevi nazım şekli ile kaleme alınmış methiyenin ilk beytindeki "Senâ olsun sana ey" nidası üç beyitte ardışık olarak tekrarlanır:

*Senâ olsun sana ey lütfu çok feyyâz u bî-minnet
Senindir ser-be-ser in'âm u ihsân u 'inâyet*

Bu bölümde, Zihnî Ömer, "kusurlarla dolu zavallı bir kul olarak ergenlik çağına erdiğinden beri kalbinin gizli köşesinde evliyaların yoluna muhabbet beslediği, onların eserlerini okumayı meslek edindiği, ehl-i tarîk³ halkasına katıldığı"ndan söz edip kendini tanıttıktan sonra 'ârîf-i billah eş-şeyh Muhammed Sıddıku'l-meşhûr (kaddese sırruhu) hazretlerinin bendegânlarından bir zât ile adı geçen eserlerini okurken o zatın çekmecelerindeki bazı evrak arasında yine kendi elleriyle kaleme alınmış yarım tabaka kâğıt üzerine yazılmış bir varaka gördüğünü ve bu kâğıdı okuduğunda özet olarak tarîkatın⁴ bazı durumlarını beyân ve hakikat yolcularının nasıl hareket edeceklerinin açıklandığını gördüğünü söyler. Zihnî Ömer şöyle devam eder: "*Başlangıcından sonuna kadar dikkatle birkaç defa okudum. Söz konusu tasavvufun hallerini ehl-i sülûke⁵ göre anlatmışlar. Eserin şer'i'at, tarikat, ma'rîfet ve hakikati kapsayan değerli bir eser olduğunu üst kısmında tarîkât-ı seyîdî'l-şerîfden alınma birkaç satır 'Arapça ibâre ile ashâb-ı sülûkun*

¹ Neccâr-zâde Mustafa Rızâüddin Efendi Hazretleri. (d. 1679 / ö. 1746), Anadolu'nun manevî zenginliği olan velilerdendir. Adı Mustafa Rızaüddin, babasının adı İbrahim'dir. 1090 (m. 1679) yılında Şebinkarahisar'da doğdu. 1159 (m. 1746) yılında İstanbul'da öldü. Kabri, Beşiktaş'ta, Sinan Paşa Camii yanındadır. Nakşibendî-Müceddidî şeyhi, şair. XVIII. (h.XII) Yüzyıl Osmanlı toplumunun tasavvufî düşünce ve edebiyatında seçkin bir yeri olan Neccâr-zâde Mustafa Rıza'nın birden çok tarîkatta sülûkünü tamamlayarak icazet almış olması dikkat çekicidir. Onun müellif bir sūfî olmasının yanı sıra, kendi adıyla anılan tekkenin kurucusu ve şeyhi olması, ele alınması gereken bir başka önemli yönüdür. Ayrıca hayatının önemli bir kısmını vahdet-i şühûd öğretisini savunan Müceddidî bir neşveyle geçirmesine karşın, şiirlerinde vahdet-i vücûd anlayışını yoğun bir şekilde işlemesi bakımından da dikkate şayandır. (Şimşek, 2005)

² **esfâr**: 1. seferler, yolculuklar, yola gidişler 2. düşmana karşı gidişler (tasavvufîta sofinin kat etmek durumunda olduğu yollar.

³ **tarîk**: (a.i.c. turuk) 1. yol. (bkz: râh).

⁴ **tarîkat**: (a.i.c. tarâik) Allah'a ulaşmak arzusuyla tutulan yol; tasavvufî meslek.

⁵ **sülûk**: (a.i. silk'den) 1. bir yola girme, bir yol tutma. 2. husûsî bir sınıfa, bir gruba katılma. 3. Bir tarîkate intisap etme.

esfâr-ı erba'a bahsini yazdıktan sonra tercüme edip esfâr-ı erba'ası ayrıntılı olarak yazmışlar.”

3. Bölüm:

Zihnî Ömer tarafından risalenin tanıtıldığı bölümden sonra asıl metin gelmektedir. Asıl metin, Arapça bir ibare ile başlamaktadır. Burada Allah'a yönelmenin üç yolundan söz edilir. Yollardan ilki: “*lâ ilahe illallah*”ı tekrar etmektir. İkinci yol *murakabedir*. Üçüncü yol *mürşid-i kâmile uyma ve bağlanmadır*.

Bu bağlamda kelime-i tevhid zikri yapılırken nasıl hareket edileceği şöyle açıklanır: Zikrin *nefy* tarafında sonradan yaratılmışların tamamının fâni olduğu; *isbât* tarafında ise yaratıcının kadîm ve bâki olduğu düşünülmesi, tefekkür edilmelidir. Eğer netice zâhir olmazsa âdâb-ı zikirten birine hâlel verilmiştir.

Metnin Ana Düşüncesi

Bu çalışmada Muhammed Sıddîk Efendi'nin *Esfâr-ı Erba'a* hakkında yazdıkları risale incelenmiştir. Bu risale öğretici bir metindir. Öğretici metinlerin amacı bilgi vermek, öğretmektir. Metin, bir tasavvuf anlayışı olan *Esfâr-ı Erba'a* hakkında okuyucusunu, özellikle Nakşibendilik yoluna sülûk etmiş sâlikleri, bilgilendirmeyi amaçlamaktadır. Metinde ele alınan, okuyucuya verilmek istenen düşünce “İçerik” bölümünde özet olarak, “Metin” bölümünde ise ayrıntılı olarak verilmiştir.

Mensur ve manzum olarak kaleme alınmış bu metinden alınacak ders: Yaratıcının yarattıklarına sunduğu sayılamayacak kadar bol in'âm, ihsân ve inâyet yanında bütün yaratılmışlardan daha seçkin ve donanımlı yaratılan insanın kulluk bilinciyle Halık'ına hamd ve sena etme sorumluluğu taşıması gerektiğidir. Bu bilinç ve sorumluluğu taşıyan insan, maddi ve manevi bütün kuvveleriyle “*Senâ olsun sana ey lütfü çok feyyâz u bî-minnet*” diye cûşa gelecek ve “Ey Allahım gayem senin rızanı kazanmaktır.” yakarışı ile yaratıcısına bağlanacaktır.

Eserin Önemi

Klasik edebiyatımızda ele alınan farklı konuların zihinleri bilgi ve irfanla aydınlanmış her yaştaki aydına tanıtılması, bu eserlerde ortaya konan ruh, fikir, iman ve ahlak ilkelerinin aslını değiştirmeden bugünkü zevk ve anlayışa göre sunulması eğitim ve kültür hayatımız bakımından önemli yere sahiptir. Kültürel değerlerle beslenmek, geleceği güven altına almak demektir. Onun için, geçmiş ile barışık, öz güveni yüksek nesiller yetiştirmenin yolu tarihî ve kültürel mirasa sahip çıkmaktan geçer. Sahip olduğumuz değerlerin özü bozulmadan zamana uygun bir üslûpla tekrar günümüze taşınmalıdır.

Eserin Dili

Bu metinde ele alınan konu, kullanılan dilin özellikleri, seçilen kelimeler, idealize edilen düşünce dönemin anlayışını yansıtan öğelerdir. Muhammed Sıddîk Efendi, devrinin dil anlayışına ve içinde bulunduğu tasavvuf yolunun gerektirdiği kelime ve ıstılahları; Türk diline girmiş yabancı söz ve söz gruplarını metinde sıkça kullanmıştır:

Bu eser, dil yönünden Arapça, Farsça ve Türkçe dil kuralları bakımından oldukça sağlam bir anlatıma sahip bulunmakla birlikte, incelediğimiz metinde çok nadir ve farklı kullanımlara sahip kelime ve terimler de bulunmaktadır.

Örnekler:

- abd âciz terkibi metinde abdi âciz şeklinde yazılmıştır.

Metinde yer yer secili anlatımlara da rastlanmaktadır.

- ve cevâhir-i tarziye-i bî-*şümâr* ve zevâhir-i sitâyîş hasene-i *bisyâr*

• her birileri kemâl-i mutaba'ât-ı nebeviye ile serîr-i *diyânetde server* ve râh-i *hidâyetde rehber*

Çalışmamızda “İzafet kesresi ile atıf vavlarının ilk kelimeye bitişik yazılıp yazılmayacağı; isimlerin sonuna getirilen ve Türkçedeki yapım ve çekim eki görevini yerine getiren dil bilgisi öğelerinin eklendikleri kelimelerden kısa çizgi ile ayrılıp ayrılmayacağı; Arapça, Farsça kelimelerin başına gelen ek ve edatların kendisinden sonra gelen kelimedden kısa çizgi ile ayrılıp ayrılmayacağı; Farsça tamlamalarda ve birleşik kelimelerde kısa çizgi kullanılıp kullanılmayacağı; Arapça, Farsça kelimelerdeki ünlülerin aslı uzunluklarının gösterilip gösterilmeyeceği; çevriyazıda büyük harf ve noktalama işaretlerinin kullanılıp kullanılmayacağı gibi hususlarda Ünver'in “Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler” başlıklı çalışmasındaki yazım kurallarına uyulmuştur. (Ünver, 2018).

Müellif / Yazar Hakkında Bilgi

Muhammed Sıddık Efendi, Anadolu'da yetişen büyük velilerdendir. 1719 (H.1131) senesinde İstanbul'da doğdu. Büyük velî Neccârzâde Mustafa Efendinin oğludur. Küçük yaşta ilim tahsiline başlayan Muhammed Sıddık, ilim ve tasavvuf yolunu babasından ve Mustafa Fenciyi Efendiden öğrendi. Nakşibendiyye ve Halvetiyye yollarının büyüklerindendi. Tasavvuf yolunda icâzet aldıktan sonra Hüdâî Dergâhında talebe yetiştirmeye, ilim ve feyz vermeye başladı. Babasının vefatından sonra onun yerine geçerek Rumelihisarı'ndaki yalısında talebe yetiştirmeye devam etti. Muhammed Sıddık Efendi'nin Şiirlerinin toplandığı bir *Dîvân*'ı ve *Esfâr-ı Erba'a* isimli bir eseri vardır.

Muhammed Sıddık Efendi bir ara Aziz Mahmûd Hüdâî Dergâhına şeyh ta'yîn edildi. Ta'yîn edildiğinde Aziz Mahmûd Hüdâî'nin türbesine girip bir müddet içinde kaldı. Biraz sonra dışarıya çıkınca; “Hazret-i Hüdâî efendimiz bize bir salkım üzüm verdi. Bizim bu dergâhta şeyhlik müddetimiz on bir ay olsa gerekir, fazla değildir.” buyurdu. On bir ay burada vazife yaptıktan sonra tekrar kendi yalısına döndü.

Muhammed Sıddık Efendi 1794 (H.1208) senesinde Rumelihisarı'ndaki dergâhında vefât etti. Sinan Paşa Câmiinin kuzey duvarı üzerindeki mescidinde babasının yanına defnedildi. Hakkında birtakım kerametler anlatılır.

İçerik

Eser, diğer klasik dönem edebi eserlerinde olduğu gibi besmeleyle başlamaktadır. Bu teamül, “Besmele ile başlamayan işin sonu kadüktür.” inanişına dayanır. Besmeleyi hamdele izlemektedir. Burada “âlemi nakış nakış süsleyen ve donatan; zarar ve faydayı bahşeden, sevilmeye layık o yaratıcıya sınırsız ve sayısız hamd ve sena olsun” şeklinde Hâlîk-ı mennâne övgüde bulunmaktadır. O Hâlîk-ı müte'âl, en şerefli mahlûk olan insanı

“yokluk gizemi”nden dünya sahnesine ulaştırmış; en güzel kıvamda yarattığı insanı aziz kılmıştır.

Bu ifadeleri “me fâ î lün / me fâ î lün / me fâ î lün / me fâ î lün” kalıbında yazılmış mesnevi nazım şeklindeki medhiye takip eder. Burada Allah’ın sıfatları sayılmaktadır. Yarattıklarını bol lütfu, ihsân ve inâyetiyle besleyip perverde eden bağışlayıcı ve hidayet sahibi Rezzak övülmeye layıktır.

Mensur ve manzum hamdele ve medhiyeyi salvele takip etmektedir. Sayısız salât ve selâm yaratılmışların en temiz neseblisi ve rûz-ı cezâda inananlara şefaathane edecek olan, âlemlere rahmet olarak gönderilmiş Allah’ın sevgili kulu Muhammedü’l-Mustafa Sallallahü te’alâ ‘aleyhi vesellem efendimiz hazretlerine olsun” diye iki cihan serverine salat ve selam edilmektedir.

Manzum olarak da “mefâ ‘i lün / mefâ ‘i lün / fe ‘û lün” kalıbıyla yazılmış dörtlükte “Onun sözü Hakk yoluna ulaştırıcıdır, onun dergâhı dertlilerin sığınağı, yüzü Rahman suresinin ayetleri, vücudu da bütün varlığın başlangıcıdır.” anlamı dile getirilmiştir. Eserde övgü ve sitayiş çihâr güzîn, ‘aşâre-i mübeşşere ve diğer ensâr ve muhâcirîn olan ashâb-ı kirâm hazretleri için de sürdürülmektedir.

Esfâr-ı erba’a tasavvufta dört yol demektir. İlk yol seyr ile’llâh derecesidir. Bu derece, kelime-i (lâ ilahe illallah)’ın ma’nâ-yı lâtifî olan (Allah’tan başka ibadet edilecek yoktur.) yoludur. Bu ma’nâ, tasavvuf yoluna yeni girmiş olanlar içindir. Biraz yol almış olan için (Allah’tan başka maksut yoktur.) derecesi vardır. Sona ulaşmış olana göre ise (Varlık yoktur, hatta Allah’tan başka vücut da yoktur.) meşrebi söz konusudur.

Eserde diğer yollar hakkında bilgi verildikten sonra, Allah’a yönelmenin keyfiyeti üzerinde durulur. Müellife göre, “Allah’a teveccüh etme”nin üç yolundan söz edilir. Yollardan ilki: kalp huzuruyla “kelime-i tayyibe-i lâ ilahe illallah”ı tekrar etmektir. Bu yolla, bütün varlığın sonradan yaratıldığı ve geçici olduğu, kadîm ve bâki olanın Allah olduğu düşüncesini kalblere yerleştirmek amaçlanır. Bu bağlamda kelime-i tevhîd zikri yapılırken nasıl hareket edileceği şöyle açıklanır: “Zikrin *nefy* tarafında sonradan yaratılmışların tamamının fânî olduğu; *isbât* tarafında ise yaratıcının kadîm ve bâki olduğu düşünülmesi, tefekkür edilmelidir. Eğer netice zâhir olmazsa âdâb-ı zikirde birine hâle verilmiştir.”

Esfâr-ı Erba’ada zikrin yapılışı şöyle açıklanır: Zakir, dilini ağzın üst damağına yapııştırıp dudaklarını dudaklarına bağlayıp ve dişlerini dişlerine kenetleyerek nefesini diyaframda (göbek altında) tutar. (lâ ilahe illallah)ın (lâ) kelimesini diyaframdan (göbek altından) dimağa doğru yükseltir. Sonra (ilâhe) kelimesi ile sağ tarafa ve (illallah) ile sol tarafa yönelip kalb üzerine şiddet ve kuvvet vurur. ... “Ey Allahım gayem senin rızanı kazanmaktır.” anlamındaki (ilâhi ente maksûdı ve rızâke matlûbi) der. O sırada nefesini tutarak kelime-i tevhîdi (lâ ilahe illallah) bir, üç, beş ya da yedi kere hatta yirmi bir kereye ulaşmıncaya kadar devam eder.

Zikrin niteliği risalede böyle açıklanır. Zikri kuvvetlendirip zikrin anlamıyla i’tikad ve ‘amelde söz ve eylemi mutâbik eylemeli. Eğer zikirde hak müşâhede ederse menfi, müntefi ve müsbet sâbit olur ve netice hâsil olur. Netice dedikleri Allah ile bir olma ve onu müşâhede etme halidir. Yani “muhakkak ki sen onu görür gibisin” رُتْبَسِيدِرْ كَانِكْ تَرَاهْ rütbesidir.

İlk yol seyr ile’llâh rütbesidir, bu rütbe kelime-i (lâ ilahe illallah)ın ma’nâ-yı lâtifî الله لا معبود الا الله demektir. Bu ma’nâ tasavvufta yola ilk girenlere göredir. Orta düzeyde olana

göre ma'nâsı لا موجود بل لا demektir. Sülûkte müntehi olana göre ma'nâsı لا موجود بل لا demektir. Bir kimsenin seyr ile'llâh rütbesini tamam edip seyr-i fi'llah rütbesine varmadıkça kelime-i tevhîdde (lâ mevcûde illallah) ma'nâsını mülâhaza etmesinin hata olduğu düşünülür.

"Allah'a teveccüh etme"nin ikinci yolu *murâkabe*dir. Üçüncü yol *mürşid-i kâmile uyma* ve *bağlanmadır*. Bütün bu aşamalar ayrıntılı olarak açıklanır.

Sefer-i râbi'de yol almanın anlamı şudur ki, sâlik olan kimse *fenâ* ve *bekâyı* ele geçirdikten sonra ya'ni seyr ile'llâh ve seyri fi'llah tahakkuk ettikten sonra seyr-i 'anillah ve bi'llah tahakkuk eder. Seyr-i 'anillah Arapça, Allah'tan seyr demektir. Sülûkun dört mertebesinden, dördüncüsüdür. Buna "telvîn ba'de't-temkin" (temkinden sonra telvîn) denir. Bu seyir vahdet (birlik)'ten, kesret (çokluk)'e doğrudur. Bundan gaye, Hak'dan halka terbiye ve irşâd için dönüştür. Bu yüzden, seyr-i anillaha "bekâ ba'de'l-fenâ", "sahv ba'de's-sekr" veya "fark ba'de'l-cem" de denir. Bu durumdaki kişi, vahdette kesreti, kesrette vahdeti görür. Bu makâm halkın anlayışına tenezzül makâmıdır. Halkı Hak'a da'vet içündür, bu makâmda evliyâ için mütebâet-i enbiyâdan hisse vardır, lâkin bu makâmda evliyâ her emirde Allahü te'alâya rücû' ederler; tazarru' ve istiğfâr üzre olurlar, kalplerinde ve nazarlarında Allahü te'alâdan başka bir şey olmaz, da'ima (ma'al-Hak) olurlar ki gaflet kendülere yol bulmaya. Allah'la bir olma, cem' halî. Arapça, Allah ile seyretmek demektir. Dört basamaklı seyr ü sülûk'un üçüncü basamağıdır. Buna "sefer-i sâlis" veya "fark ba'de'l-cem" denir. Bu mertebede ikilik kalkar. Buna, "makâm-ı kabe kavseyini ev ednâ" adı verilmiştir. Seyr-i maallah'ın sonu velayettir.

Her tâlip, Allah'tan başkasına yol açar, onlardan tamamen yüz çevire ve Allahü te'alâdan gayri talebi ve sevdiği ve maksadı olmaya, bir lahza Allahü te'alâdan gâfil olmaya. Tasavvuf yolunun büyüklerinden Cüneyd⁶ kaddese sırrahul-'azîz hazretleri buyurdular ki: Bir sıddık Allahü te'alâya bin kerre bin sene yönelse, sonra bir lahza teveccühten yüz çevirse ulaştığı dereceden kendini fevt eder. Ma'lûm ola ki kesrette vahdet demek ya'ni cemî' mevcûdâtta Allahü te'alâyı mülâhaza etmektir, zîrâ mevcûdâtın çümlesi Allahü te'alânın kayyûm olması ile kâ'imlerdir, yohsa kendülüklerinden bir şeyde vücûd yoktur.⁷

Kesrette vahdet Arapça, çoklukta birlik demektir; yani halkın içinde, kalabalığın ortasında, tek ve bir olan Allah'ı unutmamak, Onu hatırlamak ve zikretmek demektir. Gerçek anlamda bir olan Cenab-ı Hak'tır. Sûfiler, uykuya vahdet derler. Bu sebeple uyuyan için; *vahdette*, *vahdet ediyor*, *vahdete çekildi* gibi ifadeler kullanılır. *Kesret*, Arapça, çokluk demektir; vahdetin zıddıdır. Varlıkların varlıklarını kendilerinden bilmek, onları müstakîl varlıklarla var görmektir. Mevcudatın varlığını, Allah'tan bilmeye de, vahdet denir. Her varlıkta Allah'ın gücünü görmek, kesrette vahdeti görmek demektir. Ya'ni cemî' mevcûdâtta Allahü te'alâyı mülâhaza etmektir, zîrâ mevcûdâtın çümlesi Allahü te'alânın kayyûm olması ile kâ'imlerdir, yohsa kendülüklerinden bir şeyde vücûd yoktur. Metin,

⁶ Cüneyd-i Bağdâdî "Kur'an ezberlemeyen ve hadis yazmayan kimselere tasavvuf yolunda tabi olunmaz. Çünkü bizim ilmimiz Kitap ve Sünnet'le sınırlıdır." (Sihrindî, 1853).sözyle bu olguyu sûfinin kendisini muhasebe edebileceği bir sorumluluk sınırı olarak tanımlamıştır.

⁷ Çokluk, vücûdun, yani bir tek olan varlığın görünmelerindedir. Asıl varlığın kendisi bunlardan münezzehtir. Güneşin ışığı renkli camlardan geçtiği zaman nasıl birçok renklerde imiş gibi görünürse, eşya da böyle çok ve türlü türlü görünmektedir. Hak, ancak 'takayüdlere' ve 'taayyünlere' büründüğü hâlde halk ve âlem olur. Âlem, Hakk'ın görünüşü ve Hak, âlemin bătınıdır. (Calp. 2014)

Nakşibendilik yolunun adâb ve erkânının öteki incelikleri ile tasavvuf anlayışının ilkeleri açıklanarak tamamlanır.

Metin

Bismillahirrahmanirahim

Hamd-i firavân ve senâ-yı lâ-yuhsâ-yı bî-pâyân ol sâni'-i nakşibend-i âlem-i ekvân ve ol mâni'-i mu'ti-i darr u nef' olan ol Hâlık-ı mennâne olsun ki vücûd-ı insânî ketm-i 'âdemden tekye-gâh-ı cihâna resîde ve yed-i kudretiyle halka-ı tevhîde keşîde kılup bir mantûk-ı nass-ı şerîf **وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ**⁸ ile tebşîr ve şânını tekrîm ile tevkîr⁹ buyurmağıla devlet-i ebedî ve saâdet-i sermedî ile mümtâz itmiştir.

li-münşihî

me fâ 'î lün me fâ 'î lün me fâ 'î lün me fâ 'î lün

Senâ olsun sana ey lütfu çok feyyâz u bî-minnet
Senindir ser-be- ser in'âm u ihsân u 'inâyet

Senâ olsun sana ey hâdi-i gaffâr olan Allah
Hidâyetle nice ashâb-ı cürmü eyledin âgâh

Senâ olsun sana ey feyz-bahş-ı cümle-i eşyâ
Basîret ehlini feyzinle kıldın vâkîf u dânâ

Senâ vü hamd ola her bir nefesde ey kerem-kânım
Kusûr ettimse icrâ-yı şükürde ya'ni sultânım

Ne denlü mücrim ü âsî isem 'afv eyle ihsân et
Bu Zihnî nâtüvâmı mahrem-i esrâr-ı insân et

Ve salât u selâm-ı bî-had ve ekmele-i tehiyyât ü tayyibâtü bî-'ad ol şefî'-i rûz-ı ceza mahbûb-ı Hudâ Muhammedü'l-Mustafâ sallallahü te'alâ 'aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerine olsun ki zât-ı pâki rahmete'l-lil-'âlemîn olmağıla 'usât-ı muvahhidini (şefâ'ati li'ehli'l-kebâ'ir min ümmeti)¹⁰ شفاعتى لاهل الكبائر من امتى mazmûnıyla yâd u dilşâd ve harâbezâr olan kulûb-ı mücrimânı vüs'at-ı rahmet ve 'afv ü inâyetiyle ma'mûr ve âbâd buyurmuşlardır.

⁸ "Andolsun biz Âdemoğullarına (güzel biçim, mizaç ve akli kabiliyetler vermek suretiyle) çok ikram ettik. Isra, 17/70 (Yılmaz, 1992)

⁹ **tevkîr**: (a.i. vekar'dan. c. tevkîrât) güzel karşılama, ağırlama; ululama.

¹⁰ Şefaatiim ümmetimin büyükleri içindir.

li-münşihî'

mefâ'î lün mefâ'î lün fe'û lün

Kelâmıdır tarîk-i Hakk'a hâdi
Kapusı ehl-i derdin istinâdı
Cemâli sûre-i âyât-ı rahmet
Vücûdudur kamu eşyâya bâdi¹¹

¹² اللهم صلى و سلم على سيدنا محمد و على اله و اصحابه اجمعين ve cevâhir-i tarziye-i bî-şümâr ve zevâhir-i sitâyîş hasene-i bisyâr çihâr güzîn 'aşâre-i mübeşşere ve sâ'ir ensâr u muhâcirîn olan ashâb-ı kirâm hazarâtlarına olsun ki her birileri kemâl-i mutaba'ât-ı nebeviyye ile serîr-i *diyânetde server* ve râh-ı *hidâyetde rehber*¹³ olmağla tâbi'in ve tebe' tâbi'ine feyz olarak ilâ hüdü el'ân ve nihâyetü'd-devrân-ı sâlikân tevfik-ı nişâne dahi bu veçhile delîl-i tarik ve sa'âdet-i refik olmuşlardır. Rıdvân'ullahi te'âlâ 'aleyhim ecma'in *

Ammâ ba'd ma'lûm-ı ihvân-ı safâ ola ki bu 'abd-i fakîr-i pür-taksîr pişgâh-ı evliyâyâ çehre-sâ hâkpa-yı fukarâ ya'ni Zihnî Ömer-i¹⁴ bî-tüvânım ki bihamdillahi Te'âlâ hadd-i bülûğumdan berü 'an zahru'l-gayb-ı¹⁵ hâne-i kalbimden muhabbet-i tarîk bâ-tevfik ser zede olmağın şeb ü rûz ahvâl-ı tarîkât-ı evliyâyı endîşe ve mütâlâa'ya¹⁶ kütüb-i tasavvufât-ı meşâyihî pîşe¹⁷ edinüp bina'en 'aleyh dil-rübûde-i halka-ı intisâbı olduğumuz melâz-ı sâlikân-ı tarîkât 'ârif-i billah eş-şeyh Muhammed Sıddîku'l-meşhûr bâ-bin¹⁸ en-Neccâr (kaddese sırruhu) hazretlerinin bendegânından ihvânımız olan bir zât ile 'azîz müşârünileyhin ba'zı asârı müzâkeresi üzere iken kendülerinin çekmecelerinde olan ba'zı evrak meyânında yine kendi çekide-i¹⁹ hâme-i mu'ciz-beyânları olarak nısf-ı tabaka-ı kâğıd üzerine muharrer bir varaka zuhûr ettiğini ihbâr ve kâğıd-ı merkûm istihzâr olundukda gördüm ki 'alâ tarîki'l-icmâl ba'zı ahvâl-ı tarîkatı beyân ve revîş-i sâlikân-ı hakikati vazihça 'ayân buyurmuşlar. Matla'ından tâ makta'ına resîde olunca dikkatle mükerreren kurâ'at etdim. Eğerçi ma'lûm olan keyfiyeti tahrîr ve heveskârân-ı ehl-i sülûke göre tahrîr buyurmuşlar. Ancak şerî'at ve tarîkatı ve ma'rifet ve hakikatı²⁰ câmi' bir eser-i mu'teber olup bâlâsında tarîkât-ı seyyidü'l-şerîfden mahreç birkaç satır terâkib-i 'Arabiye ile ashâb-ı sülûkun *esfâr-ı erba'a* bahsini ba'de't-tahrîr tercüme buyurup eğerçi *esfâr-ı erba'a* sı yegân yegân tahrîr etmişler ve lâkin dikkat olursa bi'l-icmâl cümlesini ifâde ve iş'âr buyurdıkları bedîhidir. Güyâ lisân-ı hâl ile ba'zı mahalleri ehline ma'lûmdur gibi

¹¹ "Habibim, sen olmasaydın, felekleri yaratmazdım" kudsi hadisine işaret vardır.

¹² Allahümme salli vesellim 'alâ seyyidînâ Muhammedin ve 'alâ âlihi ve ashâbihi ecma'in ve cevâhir-i tarziye-i bî-şümâr ve zevâhir-i sitâyîş hasene-i *bisyâr* çihâr güzîn 'aşâre-i mübeşşere ve sâ'ir ensâr u muhâcirîn

¹³ Yukarıdaki satırlarda secili bir anlatım dikkat çekmektedir. Bu husus metnin diğer bölümlerinde de görülmektedir. (bî-şümâr- bisyâr, server- rehber)

¹⁴ Zihnî Ömer hakkında bilgi bulunamadı.

¹⁵ **zahr**: (a.i.c. zuhûr, zuhrân) 1. arka, sırt. 2. kâğıt ve sâirenin arka tarafı, gerisi.

¹⁶ **mütâlâa**: (a.i. tulû'dan. c. mütâlâât) 1. okuma. 2. tetkik. 3. düsünce.

¹⁷ **pîşe**: Meslek

¹⁸ **bâ** (F.) 1 [ب].ile. 2.sahip. bin: oğul

¹⁹ **çekide**: damlamış, özet, öz.

²⁰ şeriat, tarikat, marifet ve hakikat, tasavvufta dört makam.

'imâ buyurmuşlar ve zât-ı 'âlilerin ekser evkât-ı istiğrâkları²¹ gâlip olmağla siyâk u sibâk²² kelâma ve mi'zâclarına göre ya ihvândan birine göndermek üzere veya bendegânından birine vermek için hemân hâtır-ı şeriflerine hutûr²³ edeni tahrîr buyurmuşlar. Egerçi bu fakîr gerek *esfâr-ı erba'a* bahsine ve sâ'ir münâsib mahalline ba'zen zam ve ilhâk ile teksir-i sevâd etmek murâd edindim ancak âhir varakada manzûrum ol dem ki; 'azîz müşârü'n-ileyh hazretleri kendi mübârek kalemle temettü'r-risâle ta'bîriyle hâtimeyi tahrîr buyurmuşlar. Bu tahrîrden murâd-ı şerifleri mübtedi fi's-sülûk olanlara bir risâle-i yâdigâr olmak olduğu cezm²⁴ -kerde-i 'âcizânem olmağla fâriğ oldum velâkin risâle-i merkûmenin ser-levhası olmamağla dest-i bigâneye resîde oldukda kimin olduğu nâ-ma'lûm olacağı meczûmum²⁵ olup safha-i beyâna ser-levha keşîde kılınsa bu eser-i şerîf azîz müşârü'n-ileyhin muhtasar ve müfîd bir risâle-i latîfi olduğu zâhir olacağı ve vesîle-i du'â-yı hayr olmağla bu 'abd-i mücrim dahi hissedâr olmak ümidiyle ser-levhaya beyânı tahrîrine ictisâr²⁶ olundu. Recâmendim ki ihvân-ı tarîkât olan zevât-ı kirâm bu fakîri dahi du'â-yı hayr ile yâd ve be-kâm buyuralar.

اللهم وفق بسر الطريقت العليته بحرمات الأولياء الكرام²⁷ rahimehümü'llahi te'âlâ 'aleyhim ecmâ'in zikr olunan 'azîz nâmdâr eş-şeyh Muhammed Sıddık el-meşhûr be-ibnü'n-Neccâr kaddese sırrahu'l-'azîz hazretlerinin kendi kalemle tahrîr buyurdıkları sâlifî'z-zikr risâlenin 'aynıdır ki, be-ibâretihî tahrîr ve tastir olundu.

السفر عند اهل الحق عبارت عن سير القلب عند اخذه في التوجه الى الله تعالى و الاسفر اربعة السفر الاول هو رفع حجب الكثرات عن وجه الوحدة و هو سير الى منزل من منازل النفسه بازائه العشق من المظاهر والايثار الى ان يصل العبد الى افق المبين و هو نهايته مقام القلب السفر الثاني وهو رفع حجاب الوحدة عن وجوه الكثرة علميته الباطنيته و هو السير في الله بالاتصاف بصفاته و هو نهايته حضرت الواحدية السفر الثالث هو زوال التقيد بضدين الظاهر والباطن بالحصول في احديته عين الجمع و هو ترقى الى عين الجمع و الحضرت الاحديته و هو مقام قاب قوسين²⁸ ما باقيت الاتنينيته فاذا ارتفعت و هو مقام او ادنى²⁹ و هو نهايته ولايته السفر الرابع عند الرجوع عن الحق

²¹ **istiğrâk**: [استغراق] 1. dalma, gömülme. 2. boğulma. 3. kendinden geçme. Tasavvufta bir hal; cezbe hali. İlmin halde isiğrâkı, işaretin keşfe isiğrâkı, şehahidin cemde isiğrâkı şeklinde üç çeşidi vardır. (Kırkkılıç, 1994)

²² **siyâk u sibâk**: bağlam, öncesi ve sonrası

²³ **hutur**: hâtıra hutûr etmek: hatırlamak, anımsamak.

²⁴ **cezm**: cezm (A.) [جزم] kesin karar.

²⁵ **mezcûm**: cezm'den) cezm olunmuş, niyet edilmiş, kati karar verilmiş. 2. a. gr. Cezimli, son harfi harekesiz olarak okunan kelime., Devellioğlu, 2013)

²⁶ **ictisâr**: (A.) [اجتسار] yürekli, cesaret bulma.

²⁷ Allahümme vefk-ı bi-sırrı't-tarîkâti'l aliyyetihi bi-hürmeti'l-evliyâ'ül-kirâm

²⁸ İki yay aralığı kadar (yahut daha az) kaldı. (Yılmaz, 1992)

²⁹ (İki yay aralığı kadar) yahut daha az kaldı. (Yılmaz, 1992) Arapça, ok atılırken yayın elle tutulan odasıyla, sağlı sollu iki ucu arasındaki mesafeyi ifade eden bir terimdir. Tasavvuf istilâhında, vücud dairesinde, ibda', iade, inme (nüzul), yükselme (urûc) failiyet ve kabiliyet gibi isimler arasında bulunan, tekabül bakımından esma ve sıfatın isimlerine ait yakınlığı belirtir. Ancak bu kurb (yakınlık)'un zafî değil, sıfatı olduğu da kaydedilir. Bunun üzerinde "ev ednâ" (yahut daha da yakın) makamı vardır. Kabe kavseyin, ittisal denilen temyizden bekasıyla beraber, Hak ile itihaddan; "Ev ednâ" ise, ayn-ı cem'deki chadiyyet-i zâtiyyeden ibarettir. (Ev ednâ)da temeyyüz ve itibâr olan ikilik, fenâ-i mahz ve tams-ı küllî sebebiyle, abd ve Hak arasından kalkar. Müfessirler, bu kelimeyi Allah'a yakınlık olarak yorumlamışlardır.

Matlab-ı a'lâ-yı ev ednâ'da itsek n'ola

Tir-veş itdik makâm-ı kâbe kavseyin güzâr. (Nadiri)

Bu terim, Necm Suresi'nin dokuzuncu âyetindeki "fekâne kâbe kavseyin ev ednâ" (İki yay kadar yahut daha yakın oldu) ifadelerinden alınmıştır. (Cebecioğlu, 22.05.2017)

الى الخلق و هو احديته الجمع والفرق بشهود اندراج الحق فى الخلق و اضمحلال الخلق فى الخلق حتى يرى عين الوحدة فى صور الكثر و صور الكثر فى عين الوحدة و هو سير بالله عن الله للتكامل و هو مقام البقاء بعد الفناء و الفرق بعد الجمع من تعريفات سيد الشريف³⁰

Ma'lûm ola ki teveccüh ile'l-hak te'âlâ ve tarîk-ı vusûl için üç tarîk vardır. Tarik-ı evvel huzûr-ı kalb ile kelime-i tayyibe-i *lâ ilahe illallah* tekrar etmektir. Taraf-ı nefyde cemî' muhaddisâtı fâni mülâhaza ide ve isbât tarafında ma'bûdu bi'l-hakkı kadîm ve bâkî mülâhaza ide. Tarik-ı sâni *murâkabedir* ve tarik-ı sâlis *mürşid-i kâmile iktidâdır* ve keyfiyet-i zikr böyledir ki, lisânını sakf-ı feme ilsâk ve şefesini şefesine ilsâk idüp ve esnânını esnânına ilsâk ile nefesini tahte's-surre³¹ bend edüp kelime-yi (lâ)'yı tahte's-suresinden cânib-i dimağa su'ûd ettire. Ba'dehu kelime-i (ilâhe) ile cânib-i yemine ve (illallah) ile cânib-i yesâra meyl edüp kalb sanevberiyü's-şekl³² üzerine şiddet ve kuvvet ile darb eyleye ki, harâreti sâ'ir a'zâda nümâyan ola. Muhammed resûlullah sallallahü 'aleyhi vesellem ile cânib-i yesârdan cânib-i yemîne gele ba'dehu³³ و الهى انت مقصودى و الهى انت مقصودى diye habs-i nefes kelime-i tevhîdi bir kerre ya üç kerre ya beş kerre ya yedi kerre tâ yigirmi bir 'adede terakki hâsıl oluncaya dek müvazebet³⁴ ede, velhâsıl zikr-i vitr³⁵ üzere olmalıdır. Nefes-i sâni ve sâlisde ve hellüme cerrâ³⁶ bu üslûb üzere müdâvemet eyleye. Eğer bir habs-i nefesde 'aded-i zikr yigirmi bir 'adede bâliğ olursa netice zâhir olur. Eğer netice zâhir olmazsa âdâb-ı zikirde birine hâlel vermiştir.

Zikri istinâf³⁷ edip fi'l ve kavli mazmûn-ı zikre i'tikadda ve 'amelde mutâbık eyleye. Eğer zikirde hak mücâhede ederse menfî muntefi³⁸ ve müsbet sâbit olur ve netice hâsıl olur. Netice dedikleri zühûl ü istihlâk ve devam-ı huzûr ma'allah ve müşâhedetü'l-hak³⁹ نك تراه³⁹ rütbesidir.

Sefer-i evvel seyr ile'llâh rütbesidir, bu rütbe kelime-i *lâ ilahe illallahın* ma'nâ-yı lâtifî⁴⁰ لا معبود الا الله⁴⁰ demektir. Bu ma'na mübtedi fi's-sülûk olana göredir. Amma

³⁰ es-seferü 'ind-i ehli'l-hak ibâreti 'an seyrü'l-kalbi 'indi ahzihi fi't-teveccühi ila'llahi te'âlâ ve'l-esfâr-ı erba'atîhi's-seferül-evvel. Hüve ref' hicâbü'l-kesreti 'an vechi'l-vahdeti ve hüve seyri ilâ menzili min menâzilü'n-nefsi bi-izâletihi el-'aşk mine'l-mezâhir ve'l-ağyâr ilâ en yesill'al-'abd ile'l-'ufku'l-mübîn ve hüve nihâyetihi makamü'l-kalbü's-seferü's-sâni ve hüve ref' hicâbü'l-vahdet 'an vücühü'l-kesreti'l-'ilmiyye el-batîniyye ve hüve's-seyri fi'l-lahi bi'l-ittisâf-ı be-sıfatîhi ve hüve nihâyeti hazretü'l-vâhidîyetü's-seferü's-sâlis hüve zevâlüt-tekyâyüd be-ziddeyn ez-zâhiri ve'l-bâtın bi'l-husûli fi ahadiyyetihi 'ayne'l-cem' ve hüve't-terakki ilâ 'ayne'l-cem' vel hazretihi'l-ahadyetihi ve hüve makâmı kâbe kavseyn mâ bekiyetü'l-isneyniyetihi fe-izâ irtefet ve hüve makâmı ev ednâ ve hüve nihâyeti'l-velâyetihi's-seferi'r-râbi' 'inde'r-rücû' 'ani'l-hakkı ile'l-halk ve hüve ahadiyetihi'l-cem' ve'l-fark be-şühûd indirâci'l-hak fi'l-halk ve izmihlâlül' halk fi'l-hak hatta yerâ 'aynül-vahdeti fi suverü'l-kesreti ve suverü'l-kesreti fi 'aynül-vahdeti ve hüve seyr billah 'ani'llahi li't-tekmil ve hüve makâmü'l-bekâ ba'dü'l fenâ' ve'l-fark ba'dü'l-cem' min ta'rikât-i seyidi's-şerif

³¹ **surre**: göbek, tahte's-surre: göbek altı, diyaframdan nefes almak.

³² **sanevberiyü's-şekl**: kozalak şeklinde, koni biçiminde

³³ **ilâhi ente maksûdı ve rızâke matlûbi**: Ey Allah'ım maksudum sensin, senin rızanı talep ederim.

³⁴ **müvâzebet**: devamlılık gösterme; bir işe durmadan çalışma, bir işle daima uğraşma

³⁵ **vitr**: Tanrının isimlerinden biri, benzersiz, eşsiz. Tek, yalnız, تنها. Zikr-i vitr: tenhada yapılan zikir.

³⁶ **hellüme cerrâ**: "Çek beri getir", "var kıyas eyle" manasına ve çok zaman "ve" ile kullanılır.

³⁷ **istinâf** (A.) [استئناف] 1. Yeniden başlama, 2. üst mahkemeye başvurarak alt mahkemenin kararının feshini isteme

³⁸ **muntefi**: muntehâ-yı istikbâl, istikbalin sonu. Menfî muntefi: sonun sonu. (Devellioğlu, 2013)

³⁹ **kenneke terâhü**: Muhakkak ki sen onu görür gibisin.

⁴⁰ **lâ ma'bûde illah**: Allah'tan başka ibadet edilecek yoktur.

metevassıt fi'ssülük olana ma'nası لا مقصود الا الله demektir. Sülükte müntehi olana göre ma'nâsı لا موجود بل لا وجود الا الله demektir. Ana bir sûfiyye derler ki, bir kimse seyr ile'llâh rütbesini tamam edip seyr-i fillah rütbesine varmadıkça kelime-i tevhîdde lâ mevcûde illallah ma'nâsını mülâhaza hatâdır. Âyet:

41 *وَإِذْ نَسِيتَ إِذَا نَسِيتَ* 42 kaddese sırrahü hazretleri şöyle ma'nâ virir ki 43 *وَإِذْ نَسِيتَ إِذَا نَسِيتَ فِي ذِكْرِ الْحَقِّ أَيَاكَ كُلَّ ذِكْرٍ*

Ya'ni derecâtike a'lâmi ve etemmi budur ki sâlik için mâsivallahdan haber olmaya ve kendi nefsinin dahi görmeye ya'ni fenâ fillah ve fenâ fi'l-fenâ fi'llah rütbesinde ola. Fahr-i âlem' aleyhi's-salâtü ve selâm hazretleri لا نبی مرسل مع الله وقت لا يشع ملك مقرب و لا نبی مرسل مع الله وقت لا يشع ملك مقرب و لا نبی مرسل مع الله وقت لا يشع ملك مقرب و لا نبی مرسل مع الله وقت la buyurduğu bu rütbeğe işârettir ki, ma'nâ-yı lâtifî *benim için Allahü te'alâ ile huzur ve müşâhede vardır ki ol vakitte melek-i mukarreb ve nebiyy-i mürsel yoktur*, ya'ni nebiyy-i mürselden murâdı kendi zâtü'l-ekmelidir. Fenâ fi'l-fenâya işâret buyurdular. Bu rütbeğe âhâd-ı ümmet⁴⁴ varmazsa dahi lâkin ümmet-i mütâba'at berekâtıyla kabiliyeti mikdârı bu tecelliden hissedâr olur. Bu tecellî-i zâtı iki kısımdır: biri mu'âyenedir ki dâr-ı âhirette va'ad olunmuştur, biri dahi Allahü te'alânın varlığının galebesidir, ya'ni kalb üzre galebesidir ki bu veçhile olan keşf sâhipleri keşrette vahdet müşâhede ederler, hiçbir şey anı müşâhededen mâni olamaz. 45 *فَأَيُّمًا تُولُوا فَتَمَّ وَجْهَ اللَّهِ* kavli-i serifinde kesrette ahadiyeti müşâhedeye işâret vardır, halvet der-encümen⁴⁶ kelime-i kudsiyye hâce Abdulhâlık Gucdivânî kaddese sırrahul-'azîz hazretlerinden me'sûredir,⁴⁷ ma'nâsı sâlike lâyük olan zâhiri halk, bâtını Hak ile olmaktadır.

Ya'ni vahdet kesretten, kesret⁴⁸ vahdetden mâni olmaya. Molla Câmi kaddeseallahu sırrahü's-sâmi bu ma'nâya işâret edüp buyurur.

از درون شو آشنا وز برون بیگانه وش

41 "Unuttuğun zaman Rabbinin an..." K.Kerim, Kehf, 24)

42 **Abdullah-i Ensârî**: Hanbelî mezhebinin büyük âlimlerinden. İsmi, Abdullah bin Muhammed bin Ali el-Ensârî el-Hirevî olup, künyesi Ebü İsmâil'dir. Nesebi, Eshâb-ı Kirâm'dan Hazreti Hâlid bin Zeyd Ebü Eyyüb-i Ensârî'ye dayanmaktadır. Bunun için Abdullah-i Ensârî diye tanınmıştır. Hadîs ilminde çok yüksek idi. Üçyüz binden çok hadîs-i şerîf ezberlemişti. Ayrıca fıkıh, tefsîr, kelâm, târih, neseb ve diğer ilimlerde derin âlim idi. 396 (m. 1006) senesinde, Şa'bân ayının ikinci günü Herât'ta doğdu. 481 (m. 1185) senesi Zilhicce ayında orada vefât etti. Evliyânın büyüklerinden olduğu söylenen Abdullah-i Ensârî'nin türbesi, devamlı ziyaret edilmektedir

43 *vezkür rabbike izâ neseyte gayrihi sümme neseyte nefsike sümme neseyte zikrike sümme neseyte fi zikri'l-hakkı iyyâke külli zikrike.*

44 **âhâd** (A.) [احاد] bir(i)ler(i) âhâd-ı ümmet: ümmetten birileri

45 K. Kerim, Bakara, 115, ((Namaz kılmak için kibleyi araştırdıktan sonra) hangi tarafa yönelerseniz, orası Allah'a ibadet yönüdür.)

46 **halvet der-encümen**: Farsça, toplum içinde yalnızlık manasına gelir. Nakşî istilâhı olarak, toplulukta Allah ile yalnız kalabilme san'atını ifâde eder. Nur sûresindeki "ticaret ve alışverişin Allah'ı hatırlatmaktan alıkoymadığı kişiler" (Nur/37) espirisi, bu prensiple terimlendirilmiştir. Nakşilikte sohbet esastır. Yani, tek başına halvete çekilmek yerine, toplulukta halvet temel alınır. Nakşilik, bu yönü ile pasivist olmaktan uzaktır. İbadet, tefekkür ve Allah'ı hatırlamakla (zikir) vakit geçirmek üzere, yalnız başına, küçük, karanlık, boş bir odada yalnız başına oturmaya "halvete girmek" denir. (Cebecioğlu, E)

Halvet-der-encümen: Sâlikin, zahiren toplum arasında iken batınında Cenab-ı Hak'la olması ve daima niyaz, tazarru' ve huzur halinde bulunmasıdır. (Şimşek, 2004)

47 **me'sûre**: (a.s.) rivayet suretiyle öğrenilmiş olan meşhur ve mühim haberler

48 Cisimleri sayılı ancak cân birdir ve kesret surettedir. Dağınıklık ve perişanlık hayvan ruhudadır; nefsi vahid olan rûh-i insanidir. (Calp, 2014),

این چنین زیبا روش کم می بود اندر جهان⁴⁹

Yani içeriden âşinâ ol taşradan bîgâne ol. Bunun gibi zîbâ revîş cihânda az bulunur. Sefer-i râbî'de mürûr eden kelimâtın fehâvası budur ki, sâlik olan kimse fenâ ve bekâyı hasıldan sonra ya'ni seyr ile'llâh⁵⁰ ve seyr-i fi'llah⁵¹ tahakkuk ettikten sonra seyr-i 'anillah⁵² ve bi'llah tahakkuk eder, bu makâm 'ukûl-ı halka tenezzül makâmıdır. Halkı hakka da'vet içündür, bu makâmda evliyâ için mütebâet-i enbiyâdan hisse vardır, lâkin bu makâmda evliyâ her emirde Allahü te'âlâya rüçû' ederler. Tazarru' ve istiğfâr üzre olurlar, kalplerinde ve nazarlarında Allahü te'âlânın gayri bir şey olmaz, da'ima ma'al-hak⁵³ olurlar ki gaflet kendülere yol bulmaya. Haltat ma'al-hak ve 'uzlet mine'l-halk 'indlerinde berâberdir. Tacüddin⁵⁴ kaddesellâhü sırrahul-'azîz buyurur. Beyt:

آن را که در سرای نکاریست فارغ است
از باغ و بوستان و تماشای لاله زار⁵⁵

Ya'ni ol kimsenin ki sarâyda nigârı vardır ol kimse bâğ u bustân ve temâşâ-yı lâlezârdan fâriğ ve müstağnidir. Necmüddin-i Kübrevî⁵⁶ (kaddesellâhü sırrahu) hazretleri

⁴⁹ ez-derûn şev âşinâ ve'z bîrûn bigâne veş
în çünin zîbâ revîş kem mî-buved ender-cihân

<http://naqshbandiyeh.blogfa.com/1391/11> (Son Erişim Tarihi: 24.05.2017)

⁵⁰ **seyr ile'llâh:** Arapça, Allah'a doğru yolculuk yapmak demektir. Sülûkun dört mertebesinden ilki. Sâlik zikrederek Allah'a urûc (yükselme) yoluyla hareket eder. Bunun sonu, velayet-i suğra (küçük velilik) olup buna "fena fillah" denir, iki tür seyr-i ila'llah vardır. 1) Seyr-i afakî, buna suluk adı verilir. 2) Seyr-i enfüsî ki, buna da cezbe denir. (Cebeloğlu, E)

⁵¹ **seyri fi'llah:** Arapça, Allah'da seyr demektir. Manevî yolculuğun dört basamağından ikincisi. Buna sefer-i sâni (Cem') de denir. Allah'ın sıfatlarıyla muttasıf, isimleriyle mütehakık, ahlakullah ile ahlaklanmak, ufuk-ı âlâya ulaşmak, bütün bedenî özelliklerinden kurtulmak, seyr-i fillah'ı tanımlar. Bu seferin nihayetinde, sâlike vücûh-ı âlemden perdelerin kalkıp, ilm-i ledünninin keşfolunduğu kaydedilir. (Cebeloğlu)

⁵² **seyr 'anillah:** Arapça, Allah'tan seyr demektir. Sülûkun dört mertebesinden, dördüncüsüdür. Buna "telvin ba'de't-temkin" (temkinden sonra telvin) denir. Bu seyr vahdet (birlik)'ten, kesret (çokluk)'e doğrudur. Bundan gaye, Hak'dan halka terbiye ve irşâd için dönüşür. Bu yüzden, seyr-i anillaha "beka ba'de'l-fenâ", "sahv ba'de's-sekr" veya "fark ba'de'l-cem" de denir. Bu durumdaki kişi, vahdette kesreti, kesrette vahdeti görür. (Cebeloğlu)

⁵³ ma'al-hak: Allah'la bir olma, cem' hali. Arapça, Allah ile seyretmek demektir. Dört basamaklı seyr-ü sülûk'un üçüncü basamağı. Buna "sefer-i sâlis" veya "fark ba'de'l-cem" denir. Bu mertebede ikilik kalkar. Buna, "makâm-ı kabe kavseyni ev ednâ" adı verilmiştir. Seyr maallah'ın sonu velayettir.

Şeyh Tâcüddîn bin Zekeriyâ (Tâcüddîn-i Nakşibendî):

Hindistan evliyâsının büyüklerinden, Hâce Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin en yüksek talebelerindedir. İsmi, Tâcüddîn bin Zekeriyâ bin Sultan el-Osmânî el-Hindî en-Nakşibendî olup, Hanefî mezhebi âlimlerindedir. Tâcüddîn-i Nakşibendî ve Şeyh Tâc gibi isimlerle tanınır. Hindistan asilzâdelerinden idi. Doğum târihi bilinmemektedir. 1050 (m. 1641) senesi Cemâzil-evvel ayının onsekizinde, Çarşamba günü güneşin batmasından biraz evvel Mekke-i mükerrerede vefât etti. Ku'ayk'ân dağının Ebû Kubeys dağı tarafındaki eteğinde, kendisi için daha evvelden hazırlanmış olan türbeye defnolundu.

⁵⁵ Ân râ ki dür sarây-ı nigârest fârigast
Ez bâğ u bustân u temâşâ-yı lâlezâr

⁵⁶ **Necmüddîn-i Kübrevî, Sirhindî** bu sırada kendisine intisap etmiş, böylece Kübreviye silsilesi Nakşibendî-Müceddidî silsilesiyle birleşmiştir. Ancak bu birleşme oldukça itibaridir. Sarfî 1002'de (1594) Keşmir'e dönmüş ve ertesi yıl burada vefat etmiştir. Kübreviye, Habûşânî'nin halifelerinden Abdüllatif-i Câmî tarafından İstanbul'a getirilmiştir. Şeyh Ahmed-i Nâmekî-i Câmî'nin torunlarından olan Abdüllatif-i Câmî, Safevîler'in Horasan'ı almasının ardından Buhara ve Semerkant'ı terketmiş, 950'de (1543) İstanbul'da Kanûnî Sultan Süleyman tarafından kabul edilmiş ve sultanın huzurunda Kübrevî zikrini icra etmiştir.

buyurur ki sâlike lâzımdır ki teveccühü ilallah eyleye. Ya'ni her dâi'yye⁵⁷ ki gayrullaha bâ'is ola, anlardan bi-küllüye vücûda i'râz ve Allahü te'alâdan gayri matlûbu ve mahbûbu ve maksûdu olmaya, bir lahza *teveccüh-i ilallah*dan gâfil olmaya. Seyyidü't-tâ'ife Cüneyd⁵⁸ (kaddese sırrahul-'azîz) hazretleri buyurdular ki: Bir *sıddık* Allahü te'alâya bin kerre bin sene teveccüh eyleye ba'dehü bir lahza teveccühden i'râz eylese nâ'il olduğu fâ'ideden kendüyi fevt eden çoktur. Ma'lûm ola ki kesrette vahdet⁵⁹ demek ya'ni cemi'-i mevcûdâtta Allahü te'alâyı mülâhaza etmektir, zîrâ mevcûdâtın cümlesi Allahü te'alânın kayyûm olması ile kâ'imlerdir, yohsa kendülüklerinden bir şeyde vücûd yoktur.⁶⁰ Binâen'aleyh⁶¹ ما رأيت شيئاً غير الله dediler. Yine terakki edüp ما رأيت شيئاً غير الله dediler. Evvelki kelâm müessirden esere nüzuldür, الا و رأيت الله قبله kelâmı, eserden müessire istidlâl edenlerindir. Kezâlik معه الله ما رأيت شيئاً الا و رأيت الله قبله kelâmı *fenâ fi'llah*⁶² makâmı sâhibine münâsib değildir, lâkin *istidlâl min'el-eserden* kuvvetlüdür, bu mezkûr olan

Berzişâbâdî'nin torunlarından Nakîbüleşraf Muhammed Efendi kendisine intisap etmiş, Yeseviyye ve Nakşibendîyye tarikatlarına müntesip Mâverâünnehir muhaciri Şeyh Hazîni'yi de Kübrevî sülûküne tâbi tutmuştur. İstanbul'dan Halep'e giden Abdüllatif-i Câmî burada bir süre Hüsreviyye Tekkesi'nde ikamet etmiş, Hicaz bölgesinde birkaç yıl kaldıktan sonra Hârizm'de 963'te (1556) vefat etmiştir (Atâî, s. 72; Necmeddin el-Gazzî, II, 181-183). Hindistan dönüşü kabrini ziyaret eden Seydi Ali Reis ondan piri olarak bahseder (Mir'âtü'l-memâlik, s. 71). Seydi Ali Reis muhtemelen kendisine İstanbul'da iken intisap ederek seyrü sülûk görmüştür. Abdüllatif-i Câmî'nin İstanbul'daki faaliyetlerine rağmen Kübreviyye Osmanlı topraklarında etkili olmamıştır. Osmanlı dünyasında Kübrevîliğe dair yegâne bilgi Bursa'nın hâmisi olan Emir Sultan'ın atalarının Kübrevî olduklarıdır. Pek tanınmayan bir diğer Kübrevî dervîşi İstanbul'un fethine katılan Mustafa Dede'dir. Abdüllatif-i Câmî ile devam eden bu kol, Tursun Mervî ve Sadreddin Buhârî vasıtasıyla Ahmed-i Sirhindî'nin şeyhi Hâce Bâkî-Billâh'a ulaşmaktadır. (TDVİA, Hamid Algar, C.32, s. 505)

⁵⁷ **dâi'ye:** (a.i.c. devâi) içten gelen bir duyguyu tesvik edici hal.

⁵⁸ **Cüneyd-i Bağdadî:** Evliyânın büyüklüğünden. Tasavvuf ehlinin çok tanınmışlarından olup, Seyyid-üt-tâife denmekle meşhûrdur. Künyesi, Ebü'l-Kâsım'dır. Cüneyd bin Muhammed 207 (m. 822)'de Nehâvend'de doğdu. Bağdad'da büyüdü ve 298 (m. 911)'de 91 yaşında orada vefât etti. Kabr-i şerîfi, hocası ve dayısı Sırrî-yi Sekatî'nin kabri yanındadır. Süfyan-ı Sevri'nin derslerinde yetişti. Tasavvufu, dayısı Sırrî-yi Sekatî'den öğrendi. Asrının, kutbu idi. Binlerce velî yetiştirdi. Otuz defa yaya olarak hacca gitti. Kerâmetleri, nasihatleri, hikmetli sözleri ve ihlâslı amelleri ile meşhûr oldu. Zâhirî ilimleri, İmâm-ı Şafîi'nin talebelerinden Ebü Sevri'den öğrendi. Ayrıca Hâris-i Muhâsebî, Muhammed Kassâb ve başka zâtlarla da sohbet etti.

⁵⁹ **vahdet:** Arapça, birlik demektir. Gerçek mânâda bir olan Cenab-ı Hak'tır. Süfîler, uykuya vahdet derler. Bu sebeple uyuyan için, vahdette, vahdet ediyor, vahdete çekildi gibi ifâdeler kullanılır.

Kesrette vahdet: Çoklukta birlik, yani halkın içinde, kalabalığın ortasında, tek ve bir olan Allah'ı unutmamak, Onu hatırlamak ve zikretmek demektir.

Vahdetler aşkolsun: Tasavvuf erbabı uykudan uyanan, ab-dest alıp, kardeşleri arasına katılan kişi için bu tâbiri kullanırlar. Bu ifade özellikle Mevlevî ve Bektaşîler arasında yaygındır.

kesret: Arapça, çokluk demektir. Vahdetin zıddıdır. Varlıkların varlıklarını kendilerinden bilmek, onları müstakîl varlıklarla var görmektir. Mevcudatın varlığını, Allah'tan bilmeye de, vahdet denir. Her varlıkta Allah'ın gücünü görmek, kesrette vahdeti görmek demektir. (Cebeloğlu)

⁶⁰ Burada vahdet-i vücûd nazariyesine işaret edilmektedir.

⁶¹ **mâ re'eyte şey'en illâ ve re'eyte Allahü kablehü:** Allah'ı görmeden önce bir şey görmedim.

⁶² **fenâ fi'llah:** Arapça, Allah'da fani olmak demektir. Kulun zât ve sıfatının, Allah'ın zât ve sıfatında fani olmasıdır. Dünya ilgilerini tam anlamıyla ortadan kaldırarak, Allah'a yönelmek demektir. Bu yönelişte istiğrak hâli meydana gelir. Süfî bu makama ulaşmak için, her şeyi terk eder. Tıpkı bir ölünün dünyayı terk edişi gibi. İşte buna "ölmeden önce ölmek" denir. Ölen kişi nasıl Allah'a rücû ederse, bu makama gelen kişi de Allah'a vâsıl olmuş, O'na rücû etmiştir. Hz. Peygamber (s) bu konuda, "yaşayan ölü görmek isteyen, Hz. Ebü Bekr'e baksın" demiştir. Gerçekten bütün varlığını Allah yolunda sarfetmekte tereddüt göstermeyen Hz. Ebü Bekir, ölmeden önce ölmenin sırrına ermiş bir sahabî-i celîl idi.

ma'nâ hulûl⁶³ ve ilhâd⁶⁴ değildir, belki cemi'-i mâsivâyı⁶⁵ fâni ve mezâhir-i esmâ' ve sıfât bilüp ancak dâ'im bâki Allahu te'âlâdır demektir. Zerrât-ı kevnîyeden her bir şey'e nazar etse ol şey'in hâlıkını mülâhaza ve müşâhede eder, yohsa ol şey nazarında değildir. Hâce Ubeydullah el-ahrâr⁶⁶ kaddese sırrahu hazretleri kelâmıdır.

از عطش کر شأن قدح آبی خورند
در درون آب حق را ناظرند⁶⁷

ya'ni 'atştan eğer kadehde suyu içseler su içinde Hakk'ı nâzırlardır, bu mertebede sultân-ı cezbeye kâ'il olurlar, çün sultân-ı cezbe gönül tahtına otura. Tabi'at 'askeri münhezim ve makhûr ve reisleri olan şeytân küşe-i inzivâyâ gider, imdi ey tâlib-i rızâyı rabbü'l-'âlemîn kendi vücûdun ve cemi'-i havâyicinün vücûdu Hak sübhânehu ve te'âlâ hazretlerinin halk ve icadıdır, yohsa sen kendün kendüne muhtaç olduğun me'külât⁶⁸ ve melbûsâta⁶⁹ vücûd vermeye sende hiç kudret yoktur. *Hallâk-ı vâcibü'l-vücûdun*⁷⁰ olduğu ma'lûm ve meşhûddur. Sen, ancak bir 'abd-i 'âciz ve her umurunda Bâri te'âlânın 'inâyet ve keremine muhtaç bir fakîr mahlûk, ma'lûmdur lâkin Hallâk-ı Hakîm lâ-yezâl ve lem-yezel⁷¹ sende bir *irâde-i cüz'îyye*⁷² halk etmiştir ki, ol irâdeyi sarf eylemekle hayr ve şerri kesb edersin. Sana vâcibdir ki dâ'imâ şer'at-ı şerîfe üzere *evâmire imtisâl ve nevâhiden*⁷³ içtinâb idesin ve ef'âl ü akvâl ve mu'âmelâtda Resul-i Ekrem sallallahü te'âlâ 'aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinin sünnet-i seniyyelerine ittibâ-ı tâm ile ittibâ edersen Allahü 'azîmü's-şâna muhabbet etmiş olursun.⁷⁴ قال الله تعالى وجل شأنه آیه

⁶³ **hulûl**: Arapça, içice girme anlamında bir kelime. Allah'ın bazı şeylere veya kişilere girmesine hulul denir. Bu inancı taşıyana "Hülûlî" inanç sistemine "Hulûliyye" denir.

⁶⁴ **ilhâd**: Gerçek inançtan dönme, cayma 2. Allah'ın varlığına birliğine inanmama, dinsizlik.3 Tanrı tanımazlık, ateistlik. (Devellioğlu, 1974)

⁶⁵ **masivâ**: Arapça istisna edatı olan sıvâ, mâ mevsûlü ile birleşince başkası anlamına gelir. Tasavvufta Allah'ın dışındaki her şey mâsivâdır. Bütün yaratılanları içine alan bir sınırı vardır.

⁶⁶ **Ubeydullahi Ahrâr**: Evliyânın büyüklerinden. İnsanların i'tikâd, ibâdet ve ahlâk hususunda doğruyu öğrenip yapmalarını sağlayan ve Allahü teâlânın rızâsına kavuşturmak için rehberlik eden ve kendilerine "Silsile-i âliyye" denilen İslâm âlimlerinin onsekizincisidir. İsmi, Ubeydullah bin Mahmûd bin Şihâbüddîn'dir. 806 (m. 1403)'da Taşkend'de doğdu. 895 (m. 1490) senesinde Semerkand'da vefât etti. Babası, o zamanın büyük âlimlerinden veli bir zât idi. Annesi ise Hazreti Ömer'in soyundandır.

⁶⁷ ez-'ataş ger şan kadeh âbı horend

der derûn-i âb-ı hak-ra nâzrend

Susuzluktan bir kadeh su içtiler, suyun içinde Allah'ı seyrettiler.

⁶⁸ **me'kül**: (a.i.c. me'külât) eklolunmus, yenmiş sey; yiyecek

⁶⁹ melbûsât: (a.i. melbûse'nin c.) libaslar, giyecek seyler, elbiseler, esvaplar

⁷⁰ **vâcibü'l-vücûd**: Arapça, varlığı vâcib, gerekli olan anlamına bir tamlama. Seyyid Şerif Cürçânî, bu terime şu tanımları getirir: Varlığı kendi zâtı sebebiyle olup, başka hiç bir şeye ihtiyaç duymayan demektir ki, bu da, Cenab-ı Allah'tır

⁷¹ **lâ-yezâl**: Yok olmaz, ölmez; Lem-yezel: Yok olmadı. (Yılmaz, 1992)

⁷² **irâde-i cüz'îyye**: irade, sözlükte "istek, arzu, emir, sevk ve güç" gibi manalara gelmektedir. İrade bir şeyin yapılmasına ya da yapılmamasına da muktedir olan hayat sahibinin bu iki şıktan birine kendi isteği ile hükmetmesidir. Ya da düşüncenin ortaya koyduğu bir gayeye doğru gitme hareketidir. Bu kavram hem Allah'ın iradesini hem de kulun iradesini kapsamaktadır. İrade Cenab-ı Hak için olunca külli, kul için olunca cüz'î olur. İnsandaki irade akıl ve düşünce kabiliyetine göre şekillenir. Karaman, F vd, 2006)

⁷³ "emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münker" in farklı söylenişidir.

⁷⁴ Kâle'llahü te'âlâ ve celle şânehü âyet

فَلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ⁷⁵ Habibim resulüm mü'minine tebliğ eyle ki Eğer Allahü 'azîmü's-şâne muhabbet ederseniz, tâ'atde ve ibâdetde bana ittibâ' edün ki Allahü 'azîmü's-şân dahi sizlere muhabbet ede, ya'ni sizlerden râzı ola. Bu âyet-i kerimede zıkr olunan muhabbetde ehl-i tefsir çok ma'nâlar beyân etmişlerdir, mahalline mürâca'at oluna. Bir 'abd-i âcizden Hâlık ve Râzıkı olan Allahü celle şâne hazretleri râzı oldukda bir sa'âdet ve bir kerâmete nâ'il ve vâsıl olur ki fevkünde bir sa'âdet ve bir kerâmet yoktur.

Nitekim âyet-i kerîme nâtıkdır: ⁷⁶ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا velhâsıl benim nûr-ı dîdem, fırsat elde iken fevt etme(yi)cek ve sa'y edüp resul-i ekrem ve habîb-i muhterem sallallahü te'alâ 'aleyhi ve sellem bir ân zıkr ü fikrden hâlî olmamıştır. Kâdı İyâz,⁷⁷ Şifâ'da⁷⁸ tahrîr etmişdir ki hâlet-i nevmdede dahi kalb-i şeriflerine gaflet yol bulmamıştır.

⁷⁵ (Resulüm şöyle de) "Eğer siz Allah'ı seviyorsanız hemen bana uyun ki, Allah da sizleri sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Zira Allah çok bağışlayıcı, çok merhamet edicidir." K. Kerim, Ali İmran 31

⁷⁶ وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ İslama ve dolayısıyla (Cennete girişte ileri geçerek birinciliği kazanan muhacirler ve ensâr bir de güzel amellerle onların izinde giden mü'minler (var ya), Allah onlardan razı olmuştur; onlar da Allah'tan razı olmuşlardır. Allah onlara ağaçları altından ırmaklar akar cennetler hazırladı ki, içlerinde ebedi olarak kalacaklardır. İşte bu en büyük saadettir. (Yavuz, 1974, K. Kerim, Tevbe, 100)

⁷⁷Mâlikî mezhebi fıkıh, tefsîr, hadîs âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, İyâd bin Mûsâ es-Sebtî olup, künyesi Ebü'l-Fadl'dır. Kâdı İyâd diye meşhûr olmuştur. Evliyânın büyüklerindenidir. 476 (m. 1083) senesi Şa'bân ayının 15. günü Endülüs'te Sebte şehrinde doğdu. 544 (m. 1150)'de Cemâzil-âhır ayının 7. günü Cum'a gecesi Merrâküş'te vefât etti. Ramazân-ı şerifte vefât ettiği de rivâyet edilmiştir. Şehrin içinde bulunan ve Bâb-ı ilân denilen yerde defn olundu. İlim öğrenmek için Endülüs'e gitti. Kurtuba'da ve diğer ilim merkezlerinde birçok âlimlerle görüşüp sohbet etti. Kendilerinden ilim öğrendi. Ebü Ali el-Gassânî'den icâzet (diploma) aldı. Fıkıh ilmini; Ebü Abdullah Muhammed bin İsâ et-Temîmî'den öğrendi. İlim öğrenip hadîs-i şerif rivâyet ettiği âlimlerin sayısı yüzden fazladır. Kendisinden de; Abdullah bin Muhammed el-Eşîrî, Ebü Ca'fer el-Gımatî, Ebü Muhammed el-Hucrî ve başka birçok zâtlar ilim öğrendiler.

Kâdı İyâd hazretleri, tefsîr, hadîs ve fîlannda başka; târih, neseb, nahiv, lûgat ve diğer ilimlerde de derin âlim olup, aynı zamanda şâir idi. Çok kıymetli şiirleri vardır. Zamanında bulunan âlimlerin İmâmı, önderi idi. Akıllı, zekâsı, fehmi (anlayışı), dikkati fevkalâde idi. Hadîs-i şerifleri toplamakta ve onları kaydetmekte gayret ve ihtimâmı çok fazla idi. Her haliyle, âlimlerin makbûlü olan Kâdı İyâd (radıyallahü anh), güvenilir bir zât idi. Haram ve şüphelilerden çok sakınır, hattâ şüpheli olmak korkusuyla mübahların çoğunu terk ederdi. Dünyâya hiç ehemmiyet ve kıymet vermez, devamlı ibâdetle meşgûl olurdu. Doğduğu şehir olan Sebte'de ve Gırnata'da uzun zaman kadılık yaptı. Bunun için Kadı denmekle meşhûr olmuştur. Dîni ve dünyevî bütün işlerinde çok sağlam, i'tikâdı kuvvetli, her türlü bid'atten uzak, ilmiyle amel eden, ilim öğreten, sevilen, sayılan bir âlimdi. Kâdı İyâd hazretleri birçok eserler yazmıştır. En meşhûr eseri, "Şifâ-i şerifdir. Bu eserin çeşitli şerh ve haşiyeleri, açıklamaları yapılmıştır.

⁷⁸ Kadı İyâz'ın en meşhûr ve ismini en çok duyuran eseri Şifâ'sıdır. Bu kıymetli eser hakkında "benzeri yazılmamış", "konusunda şimdiye kadar bir misli telif edilmemiş faydalı bir eser", "meşayıhtan, müsibet günlerinde Şifâ ile meşgûl olmanın faydalı bir şey olduğu iştirilmiş" (Miftâhu's-Sa'âde) gibi medhedicî değerlendirmeler yapılmıştır.

Bazıları Kadı İyâz'dan; Rasulullah'ın (sav) değerini, O'na karşı beslenmesi gereken tazim duyulunun neler olduğunu, bu büyük görevi yerine getirmeyen veya O'na dil uzatanların dini hükmünün ne olacağını ... belirten bir eser yazmasını ısrarla isterler. Ardı arkası kesilmeyen bu istekler karşısında, çok zor bir iş olmasına rağmen böyle bir kitap telifine karar verir ve buna başlar. (Kâdı İyâz) Bu konuda yazılmış önceki eserlerden de istifade ederek bu kıymetli eseri ortaya çıkarır (Köten, 1998).

ينام عينه و لا ينام قلبه الشريف⁷⁹

Ey sâlik-i râh-ı muhabbet, zikirde hâlât ve merâtib çoktur. Ednâ mertebesi şol hâletdir ki 'abd zâkir oldukça dâima huzûr-ı Zât-ı 'izzetde olduğu 'ilme'l-yakîn⁸⁰ ma'lûm oldukta menhiyatdan bir şeye tesaddi edemez. Tenhâsında dahi âdâb-ı şerî'at ve sünnet-i seniyye üzre hareketden müfârekat edemez. Hakka ki mü'min-i kâmil olup sa'adet-i ebediyeye nâ'il olur, zîrâ dünyaya gelmeden murâd ancak ma'rifetullah ve 'ubûdiyetdir ve 'ibâdetdir. Bir 'abd-i 'âciz hâlıkını sıfat-ı sübutiyye ve sıfat-ı selbiyye⁸¹ ile tavsif etmek ma'rifetullah ya'ni hâlıkını bilmiş olur. Yohsa dünyâda, dünyâ gözüyle Allahü 'azîmü'ş-şânî görmek mümkün değildir. Hazret-i muma 'aleyhis-salâtü ve's-selâma⁸² لَنْ تَرَانِي لَنْ تَرَانِي ile hitâp buyurulmuştur ve güneş-i zâta 'ilm muhâldir. Hatta demişlerdir ki

العَجْزُ عَنْ دَرَكِ الْإِدْرَاكِ وَالْبَحْثُ عَنْ سَرَ ذَاتِ السَّرِّ إِشْرَاكٌ⁸³

pes imdi 'abd üzerine farz-ı 'ayn olan tevhîd-i zât ve tevhîd-i sıfat ve tevhîd-i ef'âl ve tevhîd-i esmâ resûlullah sallallahü te'âlâ 'aleyhi veselleme ittibâ'idır ve dâ'ima kalben ve lisânen zikrullah ile meşgul olup gafletten mücânebet etmektir. Kemâ kâle te'alâ ve tekaddes⁸⁴ فاذا ذكروني أذكركم واشكروا لي ولا تكفروا⁸⁴

اللهم اعنى على ذكرك وفكرك وعلى شكر نعمتك على حسن عبادتك وذكرك آتاء الليل و اطراف النهار والحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على سيدنا محمد وآله وصحبه وسلم اللهم ارحمنا واحشرنا معهم⁸⁵

Temmetü'r-risâletü bi-avni'llahi'l-melikü'l vehhâb.

⁷⁹ yenâmu 'aynihi velâ yenâmu kalbühü'ş-şerîf: Onun gözü kapalıdır, fakat O'nun kalb-i şerifleri uyanıktır.

⁸⁰ **ilme'el-yakîn:** Kesin edilmiş bilgi. Enbiyâ ve evliyanın irat eyledikleri ilimler ve marifetlerle Hakk'ı bilmek. Bilmek, bulmak, olmak üçlüsünden bilmek'e tekabül eder. (Kırkkılıç, 1994)

İlme'l-yakîn oldu çün 'ayn'el yakîn

Hakka'l-yakîn etti onu dûrbîn Süleyman Nahifi (Yılmaz, M. 1992)

hakka'l-yakîn: Kâşanî, Hakk'ın, hakikatini ayne'l-cem'il-ehadiyye makamında müşahede etmesidir, diye tanımlar. Bu durumda kul, Hak'ta fani olur; hal, söz ve şuhudî açıdan Hak ile bakî olur. Yalnız Hak ile ilmen bakî olmak, hakka'l-yakîn olmaz. Meselâ, her akıllı kişinin ölümü bilmesi, ilme'l-yakîndir. Melekleri müşahedeye başlayınca ayne'l-yakîn, ölümü tadınca hakka'l-yakîn olur. Yani bilmek, görmek, tatmak birbirinden farklıdır. Bu konuda bazı âlimler, ilme'l-yakîn, şeriatın dışıdır; ayne'l-yakîn, şeriatı ihlastır; hakka'l-yakîn, şeriatı hakikati, müşahede etmektir, demiştir.

⁸¹ **sıfat-ı subutiyye:** Allah'ın hangi nitelik ve özelliklere sahip olduğunu anlatan sıfatlardır. Bunlar: Hayat, ilim, semi, basar, irâde, kudret, kelam ve tekvin olmak üzere sekiz tanedir. (Karaman, F. 2006)

sıfat-ı selbiyye: Allah'ın sübutî sıfatları Allah'ın niteliklerini açıklarken selbi sıfatları Allah'ın ne olmadığını ve neler yapmadığını hangi niteliklere sahip olmadığını ifade eder. Allah'ın selbi sıfatlarından bir kısmını şöyle özetleyebiliriz: (Karaman, F. 2006)

Allah'ın eşi ve benzeri yoktur, Allah hiçbir şeye benzemez, Uykusu ve uyuklaması yoktur. Beslenmeye ihtiyacı yoktur. Gafil değildir, Zalim değildir. Ölümlü değildir.

⁸² Beni asla göremezsın. .

⁸³ el-'aczü 'an derki'l- idrâki idrâkü ve'l-bahsü 'an sırrı's-zât işrâk

(http://www.adab.com)

وَالْبَحْثُ عَنْ سَرَ ذَاتِ السَّرِّ إِشْرَاكٌ

عَنْ دَرَكِهَا عَجَزَتْ جَنِّ وَأَمَّا كَ

العَجْزُ عَنْ دَرَكِ الْإِدْرَاكِ إِشْرَاكٌ

وَفِي سِرَاتِنِ هَمَّاتِ الْوَرَى هَمُّ

⁸⁴ Bakara, 152 " O halde siz bana itaat ve ibadet ederek beni anın ki, ben de sizi mağfiretimle anayım. Nimetlerime şükr edin de nankörlük yaparak küfre varmayın (beni ve nimetlerimi inkâr etmeyin). (Yavuz F. 1974)

⁸⁵ Allahüme a'ni 'alâ zikrike ve fikrike ve 'alâ şükr-i ni'metike 'alâ hüsn-i 'ibâdetike ve zikrike âta'il-leyl ve etrâfi'n-nehâri ve'l hamdülillahi rabbi'l-'âlemîn ve's-sallâtü ve's-selâmü 'alâ seyidinâ Muhammed'in ve âlihi ve sahbîhi ve sellim. Allahümme erhemnâ ve ehşarnâ ma'ahüm, âmîn.

Sonuç

Bu çalışmada, Arabi metinlerdeki ayet ve hadisler Arabi yazıyla verilmiş, kelimeler kibar ve dualarda Latin harfleri kullanılmıştır. Metin harekesiz olduğu için bazı yerlerinde okuyucuya kolaylık olması amacıyla metnin Latin harflerle karşılığı dipnot olarak verilmiştir.

Öğretici metinler; toplum, kültür ve sanat hayatıyla ilgili düşüncelerin dile getirildiği, okuyucunun bilgilendirilmeye çalışıldığı metinlerdir. Bu tür metinler, yazıldıkları döneme ayna tutarlar. Onlar, aynı zamanda, yazıldığı dönemin sosyal ve kültürel konulara bakış açısını yansıtan belge niteliğindedirler.

Bu çalışmada Muhammed Siddik Efendi'nin *Esfâr-ı Erba'a Hakkında Yazdıkları Risâle* ele alınmıştır. Bu risalenin amacı, Nakşibendiliğin *Esfâr-ı Erba'a* ile ilgili usul ve adabını bağlılarına ve/veya okuyucularına iletmektir. Manzum mensur karışımı bir yapıya sahip ve öğretici yönü ağır basan bu metin, tasavvufun, özellikle, Nakşibendi tarikatının usul ve adabını kapsamaktadır. Gerek dil ve anlatım gerekse içerik bakımından zengin bir malzemeye sahip bu eserin günümüz okuyucularına taşınması dil ve kültür hayatımız bakımından önemlidir.

Önceki dönemlerde üretilmiş kültürel eserleri belirlemek ve gün yüzüne çıkarmak, günümüz sosyal ve kültürel hayatın çeşitlenmesi ve zenginliği bakımından da önemlidir. Bu çeşitlilik için tasavvufî hayatı yansıtan eserler genç kuşakların ruh ve dünyasını besleyen bir işleve de sahip olabilir.

Kaynaklar

- Algar, H.
<http://www.islamansiklopedisi.com>
 (Son Erişim Tarihi: 27.05.2017)
- Calp, M., (2014), *İlmi Dedenin cezire-i mesnevi şerhi üzerine anlam bilimsel bir çözümleme*, Ekim, Nobel Yayın Dağıtım Ankara
- Cebecioğlu, E.
http://dosyalar.semazen.net/e_kitap/TASAVVUF_TERIMLERI_VE_DEYIMLERI_SOZLUGU.pdf
 (Son Erişim Tarihi: 22.05.2017)
- Devellioğlu, F., (1970), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük,- Doğu Mat., Ankara,
http://evliyalarimiz.com/ayrinti_oku.asp?kat_id=72&subkat_id=503&sub_kategori=NECCARZ%C2DE%20MUSTAFA%20RIZ%C2%DCDD%CEN%20EFEND%DD%20HAZRETLER%DD&id=477
 (Son Erişim Tarihi: 25.03.2017)
- <http://www.adab.com/modules.php?name=Sh3er&doWhat=shqas&qid=15567&r=&rc=3>
 (Son Erişim Tarihi: 05.05.2017)
- <https://www.edebiyatogretmeni.org/etiket/ogretici-metinler-nedir/>
- <http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/İslam-Alimleri-Ansiklopedisi/Detay/CUNEYD-I-BAGDADI/1175>
 (Son Erişim Tarihi: 06.05.2017)
- <http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/İslam-Alimleri-Ansiklopedisi/Detay/ABDULLAH-I-ENSARI/1822>
 (Son Erişim Tarihi: 05.04.2017)
- <http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/İslam-Alimleri-Ansiklopedisi/Detay/UBEYDULLAH-I-AHRAR/3173>
 (Son Erişim Tarihi: 05.04.2017)
- <http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/Evliyalar-Ansiklopedisi/Detay/Turkiye-Istanbul-NECCARZADE-MUHAMMED-SIDDIK/359>
 (Son Erişim Tarihi: 05.04.2017)
- <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=320484> *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*
 (Son Erişim Tarihi: 19.07.2017)
- <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=320484>
- <http://naqshbandiyeh.blogfa.com/1391/11> Molla Cami, Beyt
 (Son Erişim Tarihi: 24.05.2017)
- Kâdî İyâz, *eş-Şifâ bi Ta'rîfi Hukûki 'I-Mustafâ* (Kahire 1369/1950), I, 3-4. Köten, (1998) içinde Karaman, F vd, (2006). *Dini kavramlar sözlüğü*, Diyanet İşleri Başk. Yay. Ankara
- Kılıç, M. E. (2004). Sûfi ve Şiir: Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası, İstanbul, s. 36.
- Kırkkılıç, A. (1994). Başlangıcından Günümüze Tasavvuf, Atatürk Üniversitesi Yayınları. Erzurum 1994.
- Köten, A. (1998). Kadî İyâz, hayatı eserleri ve eş-Şifâ'sının özellikleri, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 7 (7): 269-278.
- Kur'an-ı Kerim Meali*; (1974). Haz. Fikri Yavuz, Sönmez Neşriyat, İstanbul.

- Sihrindî, Ahmed Farûkî (İmam-ı Rabbani), Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî, çev.: Müstakim-zâde Süleyman Sadeddin, Litoğrafya Matbaası, I-III, İstanbul 1270/1853.
- Şimşek, H., İ. (2004). Osmanlı'da Müceddidilik XII/XVIII. yüzyıl Süf Yayınları, s. 319.
- Şimşek, H., İ. (2005). Mesnevîhân Bir Müceddidiyye Şeyhi: Neccâr- Zâde Mustafa Rıza'nın Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri, Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, Ankara 2005, Y. 6, C. 14, s. 159-178.
- Taşköprüzade Ahmed Efendi, *Miftâhu's-Sa'âde*, II, 149. Köten, (1998) içinde.
- Ünver, İ. (2008). Çeviri yazıda yazım birliği üzerine öneriler, Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 3/6 Fall 2008.
- Yılmaz, M., (1992). *Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)*, Enderun Kitabevi, İstanbul